

„Třetí“ světová válka skončila: Co bude dál?

*Jsou současníci dějinných procesů ti praví soudcové? Jsme, my, kteří jsme prožívali, případně spoluvytvářeli naši Něžnou či Sametovou revoluci, kompetentní soudit její výsledky? Navíc zapomínáme, že vše vidíme z našeho, „eurocentristického“ pohledu. Naši protivníci chápou věci jinak. John Mueller, profesor politologie na Univerzitě v Rochestru, USA, ve své knize **Pokojný převrat**, z níž přinášíme několik ukázek, tvrdí, že roku 1989 se nenápadně odehrávala třetí světová válka. Nevšimli jsme si jí, protože se při ní nestřílelo.*

Konce světa, který jsme znali, jsme se dočkali celkem nedávno. Za období kratší než tři roky - od hlavního posunu v sovětské zahraniční politice v roce 1988 až do porážky konzervativců v Moskvě v r. 1991 - svět prošel přeměnou, která byla jakýmsi ekvivalentem třetí světové války.

Tomu předcházela zdlouhavý proces, kdy soupeřící státy závodily o nejpřitažlivější vizi uspořádání světa, byly vyzbrojeny až po uši, hrozně finčely zbraněmi a navzájem se provokovaly v traumatizujících krizích. Tak jako po obou světových válkách, i v této poslední, se rozpadla ohromná říše, zreorganizovaly se významné politické svazky v Evropě, a několik států se politicky transformovalo.

Po první a druhé světové válce trvalo několik let, než se ustálily základy politického uspořádání, které se po těchto válkách v podstatě stabilizovalo, dokud ho nerevidovala další válka (anebo její ekvivalent). Zdá se, že podobný proces probíhá v dnešní východní Evropě, v bývalém Sovětském svazu a možná i v Číně. Navíc vítězi třetí světové války, tak jako jejich předchůdci z roku 1918 a 1945, proklamují nové uspořádání světa, podle kterého bývalí protivníci mohou počítat s tím, že budou přizváni ke spolupráci v mezinárodní politice. Vítězové dokonce nabídli poraženým pomoc, aby se postavili na nohy jako zodpovědní členové mezinárodního společenství - což bylo po třetí světové válce pozoruhodným úspěchem vítězství Západu, avšak po první světové válce to zase bylo pozoruhodným nezdarem.

Totalitní diktatura se rozpadla mírumilovně

I když může být záslužné posuzovat zkušenosti z let 1989-91 jako funkční ekvivalent světové války, najdou se přinejmenším dvě nesmírně důležité hlediska, podle kterých by tato koncepce byla zcela mimo.

Za prvé, poslední přeměna, na rozdíl od svých krvavých předchůdkyň, byla překvapivě pokojná: konala se s minimální dávkou násilí. Na některých místech se vyskytla nějaká ta střelba, zejména v Rumunsku, což však nebylo nic proti tomu, co se dělo v první a druhé světové válce. E. H. Carr jednou poznamenal: „Zdá se, že válečná hrozba, tichá či otevřená, je nevyhnutelnou podmínkou významných změn v mezinárodní politice.“ Naše

čerstvá zkušenost je argumentem proti tomuto tvrzení - změny nevyvolala válka, ani hrozba války. Za pár let se podařilo vyřešit prakticky všechny problémy, které trápily velké státy, kdysi nazývané velmocemi, mezinárodní vztahy bezmála půlstoleté se vyřešily bez výstřelu, bez poprav, bez jediného hozeného kamene. Mezi vyřešené problémy patří nepopulární a často brutální sovětská okupace východní Evropy, umělé rozdělení Německa, nákladné, zhoubné a vyvolávající krize závody ve zbrojení mezi Východem a Západem, ideologický boj mezi autoritativním a násilnickým komunismem a podrážděnou, občas panikařskou kapitalistickou demokracií.

V průběhu studené války - předešlý k politické přeměně - se mnoho lidí obávalo, že všechny tyto problémy se dají řešit jediné válkou nebo násilím. Sovětský svaz se zdál být fyzicky i ideologicky tak pevně spjatý se svým východoevropským impériem, a ještě více s ruským, že by nikdy neuvolnil své sevření bez boje - a že tak učinil, vlastně omylem, až neuvěřitelně protiřečilo normálnímu velmocenskému chování.

Vojenská rovnováha zůstala nezměněna

Za druhé, ačkoliv třetí světová válka pravděpodobně způsobila v mezinárodní politice velké změny, na rozdíl od první a druhé světové války nijak významně nezměnila vojenskou rovnováhu ve světě. Skutečně. Jediné, co se po roce 1991 velmi nezměnilo, je rovnováha ve zbraních, zejména jaderných, rozestavěných na obou stranách. Tehdy se začaly *negativní závody ve zbrojení* mezi Východem a Západem, ale skutečné snížení počtu zbraní je zatím bezvýznamné.

Zkušenost pokojné přeměny účinně demonstruje, že radikální změna se někdy může odehrát neuvěřitelně rychle. Hlavní problémy studené války, týkající se střední Evropy - byly zvládnuty během několika měsíců v letech 1989-90. Právě tehdy, roku 1989, když George Kennan předpovídal, že „budeme rádi, když tyto problémy budou splněny do konce tohoto století“, prorokoval Henry Kissinger, že „potrvá tři nebo čtyři roky, než se Německo sjednotí“ - a stalo se tak do roka. A sovětský komunismus dostal ránu z minulosti takřka přes noc, po nevydařeném státním převratu v Rusku v roce 1991.

Nový svět je svobodnější, ale méně stabilní?

Navzdory zmatkům v některých částech východní Evropy a v bývalém Sovětském svazu, můžeme být, co se týče vyhlídek na příští válku, opatrně optimističtí. Nejenže se snížila pravděpodobnost velké války, ale zejména zemřel posvátný mýtus revoluce a přestaly závody ve zbrojení, tedy byly oslabeny dva faktory, které vyvolávaly lokální konflikty. Ale není žádný důvod k jásotu. Kvóta katastrof zůstává nadále naplněná: Mnohé závažné problémy, které děsily svět za uplynulé půlstoletí, sice byly vyřešeny, ale zato věci, které byly v minulosti pokládány za druhořadé, začínáme teď vnímat jako naléhavé.

Bill Clinton ve svém inauguračním projevu roku 1993 vyhlásil, že „nový svět je svobodnější, ale méně stabilní“. A o několik dní později jeho budoucí šéf CIA James Woolsey konstatoval, že „jsme sice zabili velkého draka, ale zato žijeme v džungli, hemžící se nejmrožnějšími hady“. Pro pochybovače tyto hady pohotově vypočítal: „Množí se zbraně hromadného ničení a balistické rakety, roste etnická a národnostní nenávisť, která může metastázovat a zasáhnout velké části zeměkoule, mezinárodní obchod s narkotiky, terorismus, závislost Západu na středovýchodní naftě a rizika s tím spojená, nové

ekonomické problémy a problémy životního prostředí." A jeho předchůdce v CIA Robert Gates se s ním zcela ztotožnil: „Události posledních dvou let způsobily, že svět je o mnoho nestálější, boulivější, nepředvídatelný a násilnický.”

Aby se k takovým závěrům dospělo, použilo se této techniky: minulost se zjednodušila, zavedl se eurocentrický pohled, pozměnily se definice a zdvihla se laťka nároků: problémy, předtím považované za nepodstatné, se dostaly na prvořadé místo.

Zjednodušování minulosti: vzpomínky na studenou válku

Názor, že svět je po pokojné přeměně komplikovanější, než byl, vychází z velmi zjednodušených vzpomínek na to, co se odehrávalo během studené války.

Souvisí to s našimi sklony vidět minulost v krásnějším světle, než ve skutečnosti byla. Nevnímáme, že skutečnost je lepší - v naší paměti se minulost zlepšuje rychleji, takže jsme nyní v o mnoho horší situaci, než jsme byli dřív. Zlatý věk je skrytý někde v dávné minulosti anebo v neuchopitelné budoucnosti.

Například ti, co vzpomínají na „šťastná“ americká padesátá léta, velmi často zapomněli na McCarthismus, na válku v Koreji a na hrozbu, že komunismus „pochová“ Západ v příštím desetiletí, živěnou předpověďmi CIA, že hrubý národní produkt Sovětského svazu bude do roku 2000 tvořit trojnásobek národního produktu Spojených států!

Komunistická hrozba se přesouvala z místa na místo, měla různé podoby a byla nesmírně komplikovaná. Většinou neexistovalo jediné ohnisko nebezpečí, ale hned dvě. Pravda, výzva, které se mělo čelit ve Vietnamu, vyšla z Číny, ne ze Sovětského svazu. Mimo to Čína a Sovětský svaz, ohrožující společně Západ, byly mezi sebou na nože a jednou či dvakrát na pokraji války. Nebylo snadné rozhodnout, na čí stranu se postavit. Spojené státy podporovaly Číňany proti Sovětskému svazu; celé roky nebylo jasné, na čí straně je Fidel Castro. USA se spojily se Sovětským svazem, aby podpořily vznik Izraele, ale podpořily i levičácký režim v Tanzanii, aby zjistily, že vlastně všechny komunistické vzpoury jsou propletené s domácími vzpourami, a nikdy nedokázaly spolehlivě určit, které země, jako například Mosambik, jsou komunistické, anebo nejsou.

Jestliže svět po studené válce připomíná džungli plnou jedovatých hadů, za studené války tuto džungli obývali nejméně dva draci plus jedovatí hadi, přičemž někteří byli záhadně a často nevyzpytatelně spojeni s jedním, anebo druhým drakem. Zdá se, že je jasné, které z těchto džunglí dáváme přednost.

Hlavní však je, že v našem novém světě, co se nám jeví jako „neuspořádaný“, je nebezpečí přímého anebo nepřímého konfliktu mezi Východem a Západem tak zanedbatelné, že nám zní celkem absurdně návrh, že je třeba „vytvořit síť pravidel a omezení“, abychom se mu vyhnuli. Dnes to zní tak, jako kdybychom chtěli vytvořit podobnou síť na zabránění vojenského konfliktu mezi Spojenými státy a Kanadou.

Eurocentrismus a přetrvávání nacionalismu

Po skončení občanské války v Řecku v roce 1949 Evropa vydržela dlouhou dobu bez občanských válek. Tento pozoruhodný rekord ukončily až občanské války, které propukly v bývalé Jugoslávii. Navíc politický a hospodářský chaos, někdy spojený i s násilím, doprovázel i rozpad sovětského, a potom ruského impéria ve východní Evropě a zejména v Asii. Konec studené války přinesl s sebou i nezamýšlený efekt - uvolnění etnických,

nacionálních a rasových sil, držených předtím na uzdě soupeřením v rámci studené války. Policii se sice dařilo potlačovat vnější projevy etnického a národnostního násilí, ale nebyla schopná potlačit nenávist, která byla pod nimi. Etnické čistky nejsou ničím novým. Například bulharští komunisté po celé roky cílevědomě pronásledovali domácí Turky. A boje mezi Armény a Ázerbájdžánci se začaly ještě před skončením studené války. Etnické konflikty v Jugoslávii byly důsledkem špatné koncepce federalizace země, tedy mohly propuknout právě tak během studené války, jako po ní.

Je sice do jisté míry pravdou, že je dnes v Evropě více ozbrojených konfliktů než za studené války, ale ve velké části ostatního světa naopak zaznamenali méně ozbrojených konfliktů než dříve. Konkrétně během studené války prošla zejména Latinská Amerika dlouhou kalvárií občanských válek, ke kterým dalo většinou podnět soupeření ve studené válce. Po jejím skončení počet válek v této oblasti podstatně klesl. Ve východní Asii roznítila studená válka zdoluhavé a nákladné války v Koreji, Malajsku, Thajsku, Číně, Vietnamu a jinde. V Kambodži zavinila nejen občanskou válku, ale ještě horší mír, který přišel po ní. Problémy ve východní Asii sice zůstaly, ale zcela jistě se tato oblast stala klidnější, stabilnější a hospodářsky produktivnější po skončení studené války, než byla během ní.

Nacionalismus a mír se nevylučují

Vzhledem k tomu, že nacionalismus či hypernacionalismus byl příčinou první i druhé světové války v Evropě, obavy z jeho renezance jsou jistě na místě. Evropané nejsou menšími nacionalisty než byli v dvacátých letech nebo v devadesátých letech minulého století. Ovšem užší hospodářské styky v Evropě naznačují, že lidem konečně svítlo, že ekonomická spolupráce je užitečná, ale to rozhodně neznamená, že se Evropané navzájem nějak více milují, anebo že se teď více identifikují jaké Evropané. Sjednocení Německa bylo demonstrativním (a pokojným) triumfem nacionálních tužeb. Kdyby německý nacionalismus už neexistoval, dalo by se čekat, že po odchodu Sovětů vzniknou dvě Německa. Místo toho zvítězilo přesvědčení, že východní Německo nemá smysl, jedni i druzí Němci si padli do náručí.

Nacionalismus může vést k válkám a nepokojům, ale jak ukazuje zkušenost západní Evropy, není třeba ho vymýtit, aby se udržel mír. Dnešní Francie a Německo se ani zdaleka ve všem neshodují, ale už ani nepomyslí na řešení svých sporů válkou nebo hrozbou války.

Za situace poměrného míru bude vždy hromada věcí, na které bude možné si stěžovat a trápit se pro ně: kvóta katastrof zůstane vždy uspokojivě naplněná. Protože se vyhlídky na globální jadernou katastrofu zmenšily natolik, že o ní na Západě uvažuje jen velmi málo lidí, můžeme se soustředit na méně konkrétní nepřátele, kterými jsou nepokoje, chaos, nejistota, nepředvídatelnost, nestabilita a „blíže neurčená“ rizika a nejistoty. Toto jsou nepřátelé, kteří - podobně jako ekonomika - budou vždy bezpečně s námi.

Každá nová generace se prezentuje novými problémy. Člověk se ale může na chvíli zastavit a oslavovat nepochybné úspěchy, jakým je třeba mj. i snížení hrozby jaderné války. Nedá se nic dělat, svět bez takovýchto hrůz je mnohem lepší než s nimi.